

MATERIAŁY

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 44 (1)/2018, s. 121–147

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2018.007>

Ks. MAREK JODKOWSKI*

Straty materialne Kościoła ewangelickiego na obszarze rejencji gąbińskiej w czasie I wojny światowej

Damage to the property of the Evangelical Church in the area of Regierungsbezirk Gumbinnen during World War I

Streszczenie. W Prusach Wschodnich aż 31 diecezji doznało strat materialnych w trakcie I wojny światowej. W rejencji gąbińskiej 80 parafii ucierpiało z powodu działań militarnych, z czego znaczne szkody i zniszczenia odnotowano w 56 wspólnotach duszpasterskich. Wartość strat materialnych dotyczących inwentarza nieruchomości na tym obszarze wynosiła 1 546 997 marek. Bezpowrotnie zniszczono siedem kościołów i osiem plebanii (stan z listopada 1917 roku). Uszkodzeniu uległy 64 świątynie oraz 72 plebanie. Wojna pochłonęła również 51 budynków gospodarczych należących do plebanii. Szacunkowa wartość państwowej rekompensaty za straty dotyczące inwentarza nieruchomości wynosiła 836 425 marek.

* Wydział Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, ul. Hozjusza 15, 11-041 Olsztyn; e-mail: ksmarekj@wp.pl.

Abstract. In East Prussia 31 dioceses incurred damage during World War I. Within Regierungsbezirk Gumbinnen 80 parishes suffered as a result of military actions, and in 56 of these communities substantial damage and losses were noted. The value of the damaged property in this area was 1,546,997 marks. Seven churches and eight parish houses were irretrievably destroyed (situation in November 1917). 64 churches and 72 parish houses, as well as 51 utility buildings which belonged to the parish houses, were damaged. The estimated value of the compensation from the state for the losses of real assets amounted to 836,425 marks.

Słowa kluczowe: Kościół ewangelicki w Prusach Wschodnich; I wojna światowa; rejencja gąbińska; rekompensaty wojenne; straty materialne.

Keywords: Evangelical Church in East Prussia; World War I; Regierungsbezirk Gumbinnen; war compensation; damage to property.

Wstęp

Prusy Wschodnie stanowiły arenę znaczących bitew w czasie I wojny światowej. Wskutek akcji militarnych, przemarszu wojsk czy też działań obronnych uległa destrukcji pokaźna liczba budowli oraz ich wyposażenia. Negatywne następstwa działań wojennych pozostawiły niezatarty ślad na obszarze rejencji gąbińskiej, gdzie rozległe zniszczenia odnotowano w powiatach: Darkiejmy, Gąbin, Gołdap, Olecko, Piłkały, Stołupiany i Węgorzewo. Niemal wszystkie ośrodki administracyjne tych powiatów wyróżniały się wysokim stopniem wojennej degradacji na tle pozostałych miast wschodniopruskich¹. Wojna nie oszczędziła przy tym dóbr materialnych Ewangelickiego Kościoła Unijnego w Prusach Wschodnich, którego członkami była dominująca część ludności tej prowincji.

Problematyka szkód materialnych poniesionych w czasie I wojny światowej przez Kościół ewangelicki w Prusach Wschodnich, w tym na obszarze rejencji gąbińskiej, nie wzbudzała dotychczas zainteresowania historyków.

¹ R. Dethlefsen, *Bericht des Provinzialkonservators über seine Tätigkeit*, [w:] *Bericht des Konservators der Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreußen über seine Tätigkeit im Jahre 1915*, Königsberg 1916, s. 4.

Cenne wiadomości na temat wojennych uwarunkowań funkcjonowania tego Kościoła przytoczył Walther Hubatsch w cieszącej się powszechnym uznaniem monografii *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens*². Wartościowe refleksje naukowe o Kościele ewangelickim w prowincji wschodniopruskiej w czasie wojny, w tym o jego zaangażowaniu społecznym czy też opiekuńczo-charytatywnym, zaprezentował Grzegorz Jasiński³. Wymienione publikacje nie wyczerpują jednak szeregu zagadnień dotyczących strat materialnych Kościoła ewangelickiego w rejencji gąbińskiej, a zwłaszcza ich zestawienia na tle pozostałych rejencji wschodniopruskich, wartości odszkodowań przyznanych parafiom tej konfesji w trakcie wojny oraz wyszczególnienia rodzaju i zakresu zniszczeń wojennych. Żeby uzupełnić te informacje, warto przeprowadzić analizę materiałów archiwalnych zgromadzonych w Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie, Evangelisches Zentralarchiv w Berlinie, a także publikacji wydawanych w czasie I wojny światowej, w tym artykułów prasowych z tego czasu.

Działania militarne w Prusach Wschodnich

Walki graniczne w Prusach Wschodnich trwały od 2 do 14 sierpnia 1914 roku. Na przedpolu linii jezior mazurskich działania militarne rozpoczęły się 9 sierpnia tego roku. Wprawdzie niemiecki oddział dowodzony przez majora Kittela stał się z wielokrotnie silniejszym przeciwnikiem, jednak oddział rosyjski został zmuszony do wycofania się z prowincji. Dowództwo 1. Armii rosyjskiej utwierdziło się w przekonaniu o silnej obronie linii jezior i podjęło decyzję obejścia tej przeszkody na północ od Puszczy Romnickiej. 17 sierpnia korpusy rosyjskie przekroczyły granicę Prus Wschodnich. Walka wywiązała się wokół Stołupian. Batalion lewego skrzydła niemieckiego I Korpusu w Bilderweitschen poniósł duże straty.

² W. Hubatsch, *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens*, Bd. 1, Göttingen 1968, s. 423–428.

³ G. Jasiński, *Kościół ewangelicki w Prusach Wschodnich w latach 1817–1918*, [w:] *W 500-lecie Reformacji (1517–2017). Z dziejów Kościołów ewangelickich w dawnych Prusach Królewskich i Książęcych*, t. 2: *Tereny dawnych Prus Książęcych*, red. J. Kłaczek, G. Jasiński, P. Birecki, Toruń 2017, s. 240–245.

Generał Hermann von François, który kierował bitwą, nakazał dowódcy 1. Dywizji Jazdy utrzymać swoje stanowiska. Z kolei generał Adalbert von Falk po osiągnięciu Matternischken rozpoczął natarcie w kierunku Göritten, wychodząc na tyły lewego skrzydła rosyjskiego III Korpusu. Uderzenie to rozstrzygnęło o losie bitwy na niekorzyść Rosjan⁴.

Dowódca niemieckiego I Korpusu 19 sierpnia 1914 roku otrzymał rozkaz, aby zaatakować wojska rosyjskie pod Gąbinem. Rosyjska 28. Dywizja Piechoty została zmuszona do odwrotu. W tym czasie niepowodzeniem zakończyły się jednak działania niemieckiego XVII Korpusu. Generał Maximilian von Prittwitz, obawiając się klęski, 20 sierpnia wydał rozkaz natychmiastowego odwrotu wojsk niemieckich za Wisłę. Szef Sztabu Generalnego generał Helmuth von Moltke uznał natomiast za konieczne wykorzystanie czasowego rozdzielania rosyjskiej 1. i 2. Armii i uderzenie na jedną z nich. Sprzeciwiający się tym planom generał von Prittwitz oraz szef sztabu generał Georg von Waldersee zostali zdymisjonowani. W ich miejsce powołano generała piechoty Paula von Hindenburga i generała majora Ericha Ludendorffa. Siły niemieckie były wystarczające, aby stoczyć bitwę z 2. Armią rosyjską. W konsekwencji udało się oskrzydlić armię generała Aleksandra Samsonowa i rozbić ją w wielkiej bitwie w dniach 26–30 sierpnia 1914 roku, zwanej bitwą pod Tannenbergiem⁵.

Priorytetowym planem dla dowództwa wojsk niemieckich było zniszczenie rosyjskiej 1. Armii. Dowodzący nią generał Paul von Rennenkampf większość wojska zwrócił ku twierdzy Królewiec. Jej lewe skrzydło stacjonowało na północy od linii Wielkich Jezior Mazurskich. Bitwę rozpoczęto 8 września 1914 roku. Kolejnego dnia niemiecka grupa uderzeniowa przełamała rosyjską obronę. 36. Dywizja Piechoty uderzyła na Pozezdrze, wypierając znajdujące się tam oddziały rosyjskie. Równocześnie Korpus Rezerwowy Gwardii nacierał w kierunku na Drużbę, a XX Korpus uderzył

⁴ W. B. Łach, *Działania militarne w Prusach Wschodnich w czasie I wojny światowej*, [w:] *Wielkie wojny w Prusach. Działania militarne między dolną Wisłą w Niemnem na przestrzeni wieków*, red. W. Gieszczyński i N. Kasperek, Dąbrówno 2010, s. 228–230; W. Grosse, *Bitwa pod Gąbinem. Walki w Prusach Wschodnich od 17 do 20 sierpnia 1914*, tłum. S. Kułacz, Oświęcim 2014, s. 21–25.

⁵ W. B. Łach, op. cit., s. 231–237; J. Pajewski, *Historia powszechna 1871–1918*, wyd. 10, Warszawa 2002, s. 340–341.

między Srokowem i Węgorzewem frontem na północ. 9 września wieczorem generał von Rennenkampf zarządził odwrót całej armii. W konsekwencji korpusy niemieckie zostały skierowane do pościgu. Dwa dni później krwawe walki toczyły się na całej linii od Pregoły do Gołdapi. 14 września generał von Hindenburg zdecydował się przerwać pościg. Bitwa na Wielkich Jeziorach Mazurskich zakończyła się sukcesem niemieckiej 8. Armii⁶.

Kolejne starcie militarne rozpoczęło się 7 lutego 1915 roku. Rosyjska 10. Armia zajmowała liczący 160 kilometrów odcinek przed umocnioną linią niemiecką, wzdłuż Węgorapy i jezior mazurskich, na przestrzeni od Niemna po Puszcę Piską. Niemiecka 8. Armia uderzyła spod Pisma na południe od jezior w kierunku Elku. Następnego dnia sześć dywizji 10. Armii wyruszyło z odcinka Gąbin–Ragneta w kierunku na Wirbalis. 10 lutego wojska niemieckie rozpoczęły działania zaczepne w kierunku na Olecko. Po zaciętej walce korpusy rezerwowe zajęły Wirbalis, rozbijając III Korpus rosyjski. 12 lutego wojska niemieckie zepchnęły przeciwnika w kierunku Sejnu i Suwałk. Rezultat bitwy zimowej na Mazurach został przypięcętowany klęską rosyjskiego XX Korpusu. Reasumując, należy stwierdzić, że w czasie I wojny światowej walki w Prusach Wschodnich toczyły się od sierpnia 1914 do lutego 1915 roku. Do największych zmagania doszło w okolicach Olsztynka, Jedwabna, Wielbarka i Nidzicy, a także Węgorzewa, Giżycka, Gołdapi oraz Olecka⁷.

Straty materialne Kościoła ewangelickiego w rejencjach wschodniopruskich

Liczba wschodniopruskich diecezji, które doznały strat materialnych wynikających z działań wojennych, wynosiła 31 (na 41 funkcjonujących w prowincji). Z 477 parafii aż 208 poniosło większe bądź mniejsze szkody. W rejencji gąbińskiej ucierpiało z powodu wojny 80 parafii (na 123 czynne),

⁶ W. B. Łach, op. cit., s. 239–244; P. Szlanta, *Tannenberg 1914*, Warszawa 2005, s. 165–178; B. Zawadzki, *Kampania jesienna w Prusach Wschodnich sierpień–wrzesień 1914*, Warszawa 1924, s. 274–291.

⁷ W. B. Łach, op. cit., s. 248–250; P. Szlanta, op. cit., s. 203–206.

w rejencji królewieckiej – 55 (na 232), w olsztyńskiej zaś – 73 (na 122). Ogółem wartość strat materialnych inwentarza nieruchomości i ruchomego należącego do Kościoła ewangelickiego w Prusach Wschodnich stanowiła 3 934 456 marek⁸. W poniższej tabeli zestawiono sumę strat materialnych w poszczególnych rejencjach wschodniopruskich:

Tab. 1. Wartość strat materialnych inwentarza nieruchomości i ruchomego, stanowiącego własność Kościoła ewangelickiego w rejencjach wschodniopruskich

Rejencja	Wartość inwentarza nieruchomości (w markach)	Wartość inwentarza ruchomego (w markach)
Gąbińska	1 546 997	257 857
Królewiecka	715 677	208 540
Olsztyńska	936 534	268 851
Suma	3 199 208	735 248

Źródło: *Der kirchliche Wiederaufbau Ostpreußens*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen“ 1918, nr 1–2, s. 8; *Die Kriegsschäden der Ostpreußischen Kirchengemeinden*, „Evangelisches Gemeindeblatt“ 1917, nr 50, s. 299.

W prowincji wschodniopruskiej największy uszczerbek dotyczący inwentarza nieruchomości odniósł Kościół ewangelicki w rejencji gąbińskiej (jego wartość przekroczyła 1,5 miliona marek), najmniejszy zaś – w rejencji królewieckiej (715 677 marek). Wartość inwentarza ruchomego, zaliczonego do strat wojennych, nie różniła się zbyt wiele we wszystkich rejencjach wschodniopruskich. Największa była w rejencji olsztyńskiej (268 851 marek), a najmniejsza – w rejencji królewieckiej (208 540 marek). Po doliczeniu innego rodzaju szkód finansowo-materialnych, których nie wymie-

⁸ *Der kirchliche Wiederaufbau Ostpreußens*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen“ 1918, nr 1–2, s. 8; *Aus der Provinz*, „Evangelisches Gemeindeblatt“ 1915, nr 30, s. 131; *Die Kriegsschäden der Ostpreußischen Kirchengemeinden*, „Evangelisches Gemeindeblatt“ 1917, nr 50, s. 299.

niono w tabeli, ogólną wartość strat Kościoła ewangelickiego w Prusach Wschodnich szacowano na 4 250 000 marek⁹.

Rozmiar zniszczeń ewangelickich budynków kościelnych w Prusach Wschodnich był dość znaczny. W sumie bezpowrotnie uległo destrukcji bądź dużemu uszkodzeniu 19 kościołów¹⁰ i 23 plebanie. Warto zaznaczyć, że nie nadawały się one do remontu.

Tab. 2. Liczba zniszczonych świątyń i plebanii należących do Kościoła ewangelickiego w Prusach Wschodnich (stan z listopada 1917 roku)

Rejencja	Liczba zniszczonych kościołów	Liczba zniszczonych plebanii
Gąbińska	7	8
Królewiecka	4	4
Olsztyńska	8	11
Suma	19	23

Źródło: *Der kirchliche Wiederaufbau Ostpreußens*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen“ 1918, nr 1–2, s. 8; *Die Kriegsschäden der Ostpreußischen Kirchengemeinden*, „Evangelisches Gemeindeblatt“ 1917, nr 50, s. 299.

Z powyższej tabeli wynika, że najwięcej zniszczonych kościołów znajdowało się na obszarze rejencji olsztyńskiej (8), najmniej zaś – królewieckiej (4). Na tle całej prowincji największa liczba plebanii (aż 11) nie nadawała się więcej do użytku w rejencji olsztyńskiej. Ich najmniejszą liczbę (4) odnotowano w rejencji królewieckiej.

⁹ *Der kirchliche Wiederaufbau Ostpreußens*, s. 8; zob. również: *Aus der Provinz*, „Evangelisches Gemeindeblatt“ 1915, nr 30, s. 131–132.

¹⁰ Do połowy 1916 roku oddano do użytku kościoły, które wcześniej zaliczano do strat wojennych. Znajdowały się one w następujących miejscowościach: Budry, Groß Warningken, Lausgargen, Miłki, Piktupönen, Pillupönen i Wieliczki; zob. Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IX, Sekt. 2, Nr. 9, Bd. 1, konsystorz królewiecki do nadprezydenta Prus Wschodnich, 22 X 1916; *Der kirchliche Wiederaufbau Ostpreußens. Bericht über die Sitzung des Königl. Konsistoriums der Provinz Ostpreußen am 28. Juni 1916 mit den Superintendenten aus dem Zerstörungsgebiet der Provinz*, Königsberg 1916, s. 7.

Znacznie więcej obiektów należących do Kościoła ewangelickiego w Prusach Wschodnich uległo uszkodzeniu. To określenie stosowano do opisu budynków, które wprawdzie ucierpiały w wyniku działań wojennych, jednakże po przeprowadzeniu prac remontowych mogły nadal pełnić swoją funkcję.

Tab. 3. Liczba uszkodzonych kościołów i plebanii należących do Kościoła ewangelickiego w Prusach Wschodnich

Rejencja	Liczba uszkodzonych kościołów	Liczba uszkodzonych plebanii
Gąbińska	64	72
Królewiecka	27	36
Olsztyńska	45	62
Suma	136	170

Źródło: *Der kirchliche Wiederaufbau Ostpreußens*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen“ 1918, nr 1–2, s. 8; *Die Kriegsschäden der Ostpreußischen Kirchengemeinden*, „Evangelisches Gemeindeblatt“ 1917, nr 50, s. 299.

Najwięcej uszkodzonych kościołów ewangelickich znajdowało się w rejencji gąbińskiej (64), a najmniej – w rejencji królewieckiej (27). Ślady działań wojennych były widoczne w przypadku aż 72 plebanii ewangelickich na obszarze rejencji gąbińskiej. Najmniejszą liczbę szkód przy tego rodzaju obiektach zgłoszono w rejencji królewieckiej – jedynie 36. Ogółem do kategorii analizowanych strat materialnych zaliczono 136 kościołów i 170 ewangelickich plebanii na obszarze Prus Wschodnich.

Pozostałe obiekty budowlane stanowiące kościelną własność również ucierpiały wskutek wojny. Należały do nich przede wszystkim parafialne budynki gospodarcze oraz inne budynki kościelne.

Tab. 4. Liczba zniszczonych i uszkodzonych budynków kościelnych (z wyłączeniem kościołów i plebanii) należących do Kościoła ewangelickiego w Prusach Wschodnich

Rejencja	Liczba zniszczonych budynków gospodarczych należących do plebanii	Liczba uszkodzonych budynków gospodarczych należących do plebanii	Liczba innych zniszczonych budynków kościelnych	Liczba innych uszkodzonych budynków kościelnych
Gąbińska	51	177	25	138
Królewiecka	41	39	16	28
Olsztyńska	44	95	24	63
Suma	136	311	65	229

Źródło: *Der kirchliche Wiederaufbau Ostpreußens*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen“ 1918, nr 1–2, s. 9; *Die Kriegsschäden der Ostpreußischen Kirchengemeinden*, „Evangelisches Gemeindeblatt“ 1917, nr 50, s. 299.

Bezpowrotnie zniszczono 136 budynków gospodarczych należących do plebanii. Największą ich liczbę stwierdzono w rejencji gąbińskiej (51), a najmniejszą – w rejencji królewieckiej (41). Uszkodzeniu uległo aż 311 tego rodzaju obiektów na obszarze wszystkich rejencji wschodniopruskich, najwięcej w rejencji gąbińskiej (177), a najmniej – królewieckiej (39). Najwięcej innych budynków kościelnych, które zniszczono w czasie wojny, należało do rejencji gąbińskiej (25), najmniej – do rejencji królewieckiej (16). Największą liczbę innych budynków kościelnych, które zostały uszkodzone w trakcie działań militarnych, odnotowano w rejencji gąbińskiej (aż 138), najmniejszą zaś – w rejencji królewieckiej (28).

Spośród kosztownego wyposażenia wnętrza sakralnego szczególnie narażone na destrukcję w czasie pożogi wojennej były organy.

Tab. 5. Liczba zniszczonych i uszkodzonych instrumentów organowych należących do Kościoła ewangelickiego w Prusach Wschodnich

Rejencja	Liczba zniszczonych organów muzycznych	Liczba częściowo zniszczonych organów muzycznych	Liczba mocno uszkodzonych organów muzycznych
Gąbińska	7	10	16
Królewiecka	4	1	0
Olsztyńska	7	9	5
Suma:	18	20	21

Źródło: *Der kirchliche Wiederaufbau Ostpreußens*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen“ 1918, nr 1–2, s. 9.

Wskutek działań wojennych 18 instrumentów organowych należących do świątyń ewangelickich w Prusach Wschodnich uznano za zniszczone, 20 – za częściowo zniszczone, 21 zaś za mocno uszkodzone. Największą liczbę zniszczonych organów wytypowano zarówno w rejencji gąbińskiej, jak i olsztyńskiej (7), a najmniejszą – w rejencji królewieckiej (4). Częściowej destrukcji uległo aż 10 takich instrumentów w rejencji gąbińskiej, a jedynie jeden w rejencji królewieckiej. Mocno uszkodzonych organów nie stwierdzono w rejencji królewieckiej, natomiast ich pokaźna liczba (16) znajdowała się na obszarze rejencji gąbińskiej. Warto nadmienić, że odnotowano jeszcze 32 instrumenty organowe, które w niewielkim stopniu uległy uszkodzeniu. Skutki wojny odbiły się zatem negatywnie na 91 organach¹¹.

Z przeprowadzonych powyżej analiz zestawień tabelarycznych wynika, że zakres strat materialnych Kościoła ewangelickiego w rejencji gąbińskiej na tle pozostałych rejencji wschodniopruskich był dość znaczny. W rejencji gąbińskiej oszacowano najwyższą wartość start dotyczących inwentarza nieruchomości, największą liczbę uszkodzonych kościołów, plebanii, zniszczonych i uszkodzonych budynków gospodarczych należących do plebanii, innych zniszczonych oraz uszkodzonych budynków kościelnych,

¹¹ *Der kirchliche Wiederaufbau Ostpreußens*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen“, s. 9.

a także zniszczonych (na równi z rejencją olsztyńską), częściowo zniszczonych i mocno uszkodzonych organów.

Rekompensaty za straty materialne Kościoła ewangelickiego w Prusach Wschodnich

Na początku 1918 roku wartość możliwych rekompensat za doznane szkody wojenne, wypłacanych z budżetu państwa, oceniano na 2 220 493 marki. Rozkładały się one następująco na poszczególne rejencje:

Tab. 6. Szacunkowa wartość rekompensaty za straty dotyczące inwentarza nieruchomego i ruchomego Kościoła ewangelickiego w rejencjach wschodniopruskich

Rejencja	Wartość rekompensaty za inwentarz nieruchomy (w markach)	Wartość rekompensaty za inwentarz ruchomy (w markach)
Gąbińska	836 425	89 160
Królewiecka	377 609	199 721
Olsztyńska	664 124	53 454
Suma	1 887 158	342 335

Źródło: *Der kirchliche Wiederaufbau Ostpreußens*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen“ 1918, nr 1–2, s. 8; *Die Kriegsschäden der Ostpreußischen Kirchengemeinden*, „Evangelisches Gemeindeblatt“ 1917, nr 50, s. 299.

Kościół ewangelicki miał prawo do najwyższej rekompensaty za straty dotyczące inwentarza nieruchomego w rejencji gąbińskiej (836 425 marek). Najmniejsze świadczenia z tego tytułu przyznano mu w rejencji królewieckiej (377 609 marek). Najwyższe odszkodowanie za straty dotyczące inwentarza ruchomego zarezerwowano na rzecz wspólnot duszpasterskich w rejencji królewieckiej (199 721 marek), najniższe zaś – w rejencji olsztyńskiej (53 454 marki).

Do końca 1917 roku wypłacono Kościołowi ewangelickiemu w Prusach Wschodnich wstępną rekompensatę o wartości 616 745 marek za straty wojenne dotyczące inwentarza ruchomego i nieruchomego.

Tab. 7. Wstępna rekompensata wypłacona Kościołowi ewangelickiemu w Prusach Wschodnich do końca 1917 roku

Rejencja	Wartość rekompensaty za inwentarz nieruchomy (w markach)	Wartość rekompensaty za inwentarz ruchomy (w markach)
Gąbińska	237 616	35 204
Królewiecka	183 945	24 858
Olsztyńska	116 741	18 381
Suma	538 302	78 443

Źródło: *Der kirchliche Wiederaufbau Ostpreußens*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen“ 1918, nr 1–2, s. 8; *Die Kriegsschäden der Ostpreußischen Kirchengemeinden*, „Evangelisches Gemeindeblatt“ 1917, nr 50, s. 299.

Do końca 1917 roku najwyższą wartość wstępnej rekompensaty za straty dotyczące inwentarza nieruchomego wypłacono Kościołowi ewangelickiemu w rejencji gąbińskiej (237 616 marek), a najniższą – w rejencji olsztyńskiej (116 741 marek). Za inwentarz ruchomy wartość odszkodowania była również najwyższa w rejencji gąbińskiej (35 204 marki), najniższa – w rejencji olsztyńskiej (18 381 marek).

Do końca 1917 roku niektóre z parafii ewangelickich skorzystały z możliwości uzyskania zadośćuczynienia za poniesione straty materialne o niewielkiej wartości (do 1500 marek). Z tego tytułu wypłacono ogółem 29 850 marek.

Tab. 8. Rekompensata za straty materialne do 1500 marek wypłacona Kościołowi ewangelickiemu w Prusach Wschodnich do 1917 roku

Rejencja	Wartość rekompensaty za inwentarz nieruchomy (w markach)	Wartość rekompensaty za inwentarz ruchomy (w markach)
Gąbińska	9822	917
Królewiecka	5758	2589
Olsztyńska	9178	1586
Suma	24 758	5092

Źródło: *Der kirchliche Wiederaufbau Ostpreußens*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen“ 1918, nr 1–2, s. 8.

Suma rekompensaty za straty dotyczące inwentarza nieruchomego do 1500 marek, wypłaconej do 1917 roku, była najwyższa w rejencji gąbińskiej (9822 marki), natomiast najniższa – w rejencji królewieckiej (5758 marek). Za inwentarz ruchomy największe kwoty pieniężne przekazano wspólnotom kościelnym w rejencji królewieckiej (łącznie 2589 marek), najmniejsze zaś – w rejencji gąbińskiej (jedynie 917 marek).

Ogółem należy stwierdzić, że proporcjonalnie do strat materialnych także wartość rekompensaty na rzecz Kościoła ewangelickiego w rejencji gąbińskiej była zazwyczaj wyższa niż w pozostałych rejencjach wschodniopruskich. Największe świadczenia zarezerwowano dla niej, sporządzając szacunkową wartość rekompensaty za straty inwentarza nieruchomego oraz w wypłaconym do końca 1917 roku wstępnym odszkodowaniu za inwentarz ruchomy i nieruchomy, a także rekompensacie do 1500 marek za inwentarz nieruchomy.

Wykaz strat materialnych Kościoła ewangelickiego w rejencji gąbińskiej

Większość z 80 parafii ewangelickich należących do rejencji gąbińskiej, które ucierpiały w powodu działań militarnych, poniosła znaczne straty materialne. W poniższej tabeli zaprezentowano ich wykaz.

Tab. 9. Wykaz znacznych strat materialnych przy budynkach należących do Kościoła ewangelickiego w rejencji gabińskiej w czasie I wojny światowej

Parafia	Miejscowość	Powiat	Straty materialne
Bilderweitschen	Bilderweitschen	Stolupiany	Kościół ostrzelany; plebania, dwa należące do niej budynki gospodarcze oraz trzy szkolne budynki gospodarcze spalone.
Bilderweitschen	Budweitschen	Stolupiany	Szkoła spalona.
Bilderweitschen	Gross Degesen	Stolupiany	Szkolny budynek gospodarczy spalony.
Bilderweitschen	Mecken	Stolupiany	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Bilderweitschen	Osznaggern	Stolupiany	Szkolny budynek gospodarczy spalony.
Budry	Budry	Węgorzewo	Kościół mocno ostrzelany i zniszczony; plebania w znacznym stopniu ostrzelana.
Cichy	Barany	Olecko	Wyposażenie szkoły oraz szkolny budynek gospodarczy mocno uszkodzone.
Cichy	Cichy	Olecko	Organy w kościele uszkodzone; plebania uszkodzona (we wnętrzu w dużym stopniu); budynek gospodarczy należący do plebanii uszkodzony; wyposażenie szkoły i szkolny budynek gospodarczy mocno uszkodzone.
Cichy	Golubie Węzewske	Olecko	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy spalone.
Cichy	Gryzy	Olecko	Wnętrze szkoły i szkolny budynek gospodarczy mocno uszkodzone.

Cd. tab. 9

Parafia	Miejscowość	Powiat	Straty materialne
Cichy	Dybowo	Olecko	Wyposażenie wnętrza szkoły oraz szkolny budynek gospodarczy mocno uszkodzone
Cichy	Jurki	Olecko	Wyposażenie wnętrza szkoły i szkolnego budynku gospodarczego (wraz z drzwiami i oknami) mocno uszkodzone.
Cichy	Mazury	Olecko	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy (szczególnie ich wnętrza) uszkodzone.
Cimochy	Cimochy	Olecko	Plebania wraz z należącym do niej budynkiem gospodarczym, szkoła oraz szkolny budynek gospodarczy spalone.
Coadjuthen	Peteraten	Tyżyża	Szkolny budynek gospodarczy spalony.
Darkiejmy	Alt Thalau	Darkiejmy	Szkolny budynek gospodarczy mocno uszkodzony.
Darkiejmy	Awiszen	Darkiejmy	Szkoła i dwa szkolne budynki gospodarcze spalone.
Darkiejmy	Hallwischken	Darkiejmy	Dwa szkolne budynki gospodarcze spalone.
Dąbrówka	Kowarren	Darkiejmy	Dach i mury szkoły znacznie uszkodzone; dach i mury szkolnego budynku gospodarczego poważnie uszkodzone.
Dąbrówka	Dąbrówka	Darkiejmy	Wieża i dach kościoła uszkodzone; dach budynku gospodarczego należącego do plebanii uszkodzony.
Dąbrówka	Zabrost Wielki	Darkiejmy	Dach szkoły wskutek ostrzelania granatami uszkodzony.
Dubeninki	Czarne	Gołdap	Szkoła uszkodzona, szkolny budynek gospodarczy uszkodzony w znacznym stopniu.

Cd. tab. 9

Parafia	Miejscowość	Powiat	Straty materialne
Dubeninki	Dubeninki	Goldap	Kościół uszkodzony; jedna plebania spalona, natomiast druga znacznie uszkodzona; budynek gospodarczy należący do plebanii spalony.
Dubeninki	Łoje	Goldap	Szkoła spalona.
Dubeninki	Meszno	Goldap	Szkolny budynek gospodarczy mocno uszkodzony.
Dubeninki	Rominty	Goldap	Mieszkanie nauczyciela i szkolny budynek gospodarczy spalony.
Ejtkuny	Ejtkuny	Stołupiany	Kościół uszkodzony, dwie szkoły i trzy szkolne budynki gospodarcze spalone.
Ejtkuny	Romeyken	Stołupiany	Dwa szkolne budynki gospodarcze spalone.
Enzuhnen	Trakehnen	Stołupiany	Szkoła spalona.
Enzuhnen	Milluhnen	Stołupiany	Szkoła spalona.
Gawaiten	Gawaiten	Goldap	Wieża z dzwonami wskutek ostrzelania zawaliła się; na plebanii widoczne ślady po pociskach; trzy budynki gospodarcze należące do plebanii spalone.
Goldap	Jurkiszki	Goldap	Szkoła spalona; szkolny budynek gospodarczy zniszczony.
Goldap	Lumiecie Małe	Goldap	Szkoła spalona; szkolny budynek gospodarczy zniszczony.
Göritten	Kallweitschen	Stołupiany	Widoczne ślady po kulach w elewacjach szkoły.

Cd. tab. 9

Parafia	Miejscowość	Powiat	Straty materialne
Görritten	Dopönen	Stolupiany	Widoczne ślady po kulach w elewacjach szkoły.
Görritten	Görritten	Stolupiany	Kościół spalony; plebania mocno uszkodzona.
Görne	Kozaki	Goldap	Szkoła spalona.
Grabowo	Grabowo	Goldap	Organy w kościele uszkodzone; szkoła i szkolny budynek gospodarczy zniszczone.
Gross Karpowen	Rogalswalde	Darkiejmy	Budynek szkolny spalony.
Gross Rominten	Gross Rominten	Goldap	Kościół mocno uszkodzony wskutek trafionych sześciu pocisków; plebania spalona; budynek gospodarczy należący do plebanii uszkodzony; szkoła i szkolny budynek gospodarczy spalone.
Gross Rominten	Kiauten	Goldap	Szkoła uszkodzona; szkolny budynek gospodarczy spalony.
Gross Rominten	Texeln	Goldap	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy spalone.
Gross Warningken	Schilleningken	Stolupiany	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Gross Warningken	Szillen	Stolupiany	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Judtschen	Judtschen	Gąbin	Kościół i stodoła spalone.
Kattenau	Schwirgallen	Stolupiany	Szkoła spalona.
Kleszowen	Pietraszki	Darkiejmy	Budynek szkolny spalony.

Cd. tab. 9

Parafia	Miejscowość	Powiat	Straty materialne
Kraupischken	Gross Pillkallen	Ragneta	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Krukłanki	Jeziorowski	Węgorzewo	Szkolny budynek gospodarczy ostrzelany.
Krukłanki	Krukłanki	Węgorzewo	Kościół uszkodzony; wyposażenie świątyni poważnie uszkodzone; w trakcie działań wojennych wnętrze adaptowano do sprawowania liturgii innej konfesji; budynek szkolny ostrzelany.
Krukłanki	Sołtmany	Węgorzewo	Szkolny budynek gospodarczy i znajdujące się nieopodal szalery połowicznie wyburzone.
Krukłanki	Wyłudy	Węgorzewo	Szkoła ostrzelana.
Kussen	Draugupönen	Piłkawy	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy uszkodzone.
Kussen	Jänischken	Piłkawy	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy uszkodzone.
Kussen	Kussen	Piłkawy	Sześć budynków gospodarczych należących do plebanii, dwa budynki szkolne i trzy szkolne budynki gospodarcze spalone.
Kussen	Mingstimehlen	Piłkawy	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy spalone.
Kussen	Spullen	Piłkawy	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Lasdehnen	Ballupönen	Piłkawy	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy uszkodzone.

Cd. tab. 9

Parafia	Miejscowość	Powiat	Straty materialne
Lasdehnen	Lasdehnen	Piłkawy	Kościół uszkodzony.
Lasdehnen	Neu Skardupönen	Piłkawy	Szkoła i należący do niej budynek szkolny spalone.
Lasdehnen	Plonszöwen	Piłkawy	Szkoła spalona.
Laugszargen	Gröspelken	Tyżyła	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy (stodoła) mocno uszkodzone.
Laugszargen	Laugszargen	Tyżyła	Szkoła mocno uszkodzona.
Lengwethen	Lengwethen	Ragneta	Stodoła należąca do plebanii spalona.
Mehlkehmen	Dumbeln	Stolupiany	Szkoła spalona.
Mehlkehmen	Gross Schwentischken	Stolupiany	Szkoła spalona.
Mieruniszki	Drozdowo	Olecko	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy spalone.
Mieruniszki	Garbas Drugi	Olecko	Wyposażenie wnętrza szkoły zniszczone; szkolny budynek gospodarczy spalony.
Mieruniszki	Garbas Górny	Olecko	Szkoła oraz należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Mieruniszki	Judziki	Olecko	Budynek szkolny uszkodzony; szkolny budynek gospodarczy spalony.
Mieruniszki	Mieruniszki	Olecko	Organy w kościele zniszczone; wnętrze plebanii uszkodzone; budynek gospodarczy należący do plebanii spalony.

Cd. tab. 9

Parafia	Miejscowość	Powiat	Straty materialne
Nemmersdorf	Nemmersdorf	Gąbin	Plebania wyburzona; szkoła spalona.
Niebudzen	Brakupoenen	Gąbin	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy spalone.
Niebudzen	Niebudzen	Gąbin	Kościół oraz dwa budynki gospodarcze należące do plebanii mocno ostrzelane.
Niebudzen	Springen	Gąbin	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy mocno ostrzelane.
Olecko	Golubki	Olecko	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy spalone.
Olszewo Węgorzewskie	Klimki	Węgorzewo	Szkolny budynek gospodarczy spalony.
Orłowo	Gajrowskie	Olecko	Wyposażenie wnętrza szkoły i należący do niej budynek gospodarczy mocno uszkodzone.
Orłowo	Jelonek	Olecko	Wyposażenie wnętrza szkoły i należącego do niej budynku gospodarczego (wraz z drzwiami i oknami) mocno uszkodzone.
Piktupönen	Cullmen-Kulken	Tyłża	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Piktupönen	Gudden	Tyłża	Szkolny budynek gospodarczy mocno uszkodzony.
Piktupönen	Piktupönen	Tyłża	Kościół, szkoła i dwa szkolne budynki gospodarcze znacznie ostrzelane.
Pillupönen	Matzkutschen	Stołupiany	W zadaszeniu szkoły widoczne ślady po pociskach.

Cd. tab. 9

Parafia	Miejscowość	Powiat	Straty materialne
Pillupönen	Pillupönen	Stolupiany	Kościół bardzo mocno uszkodzony, jego dach ostrzelany.
Plaschken	Szameitkehmen	Tyłża	Szkolny budynek gospodarczy spalony.
Pozezdrze	Pozezdrze	Węgorzewo	Kościół w dużym stopniu ostrzelany i niemal całkowicie zniszczony; plebania i należący do niej budynek gospodarczy spalone; szkoła uszkodzona; pobliski budynek szkolny w niewielkim stopniu uszkodzony; szkolny budynek gospodarczy uszkodzony.
Rucken	Rucken	Tyłża	Kościół mocno uszkodzony.
Rucken	Steppon-Rödszen	Tyłża	Szkoła mocno uszkodzona.
Schillehnen	Duden	Piłkawy	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Schillehnen	Szardehlen	Piłkawy	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Schillehnen	Wisborienen	Piłkawy	Szkoła spalona.
Schirwindt	Daynen	Piłkawy	Szkolny budynek gospodarczy spalony.
Schirwindt	Schirwindt	Piłkawy	Kościół w bardzo dużym stopniu uszkodzony; plebania, należący do niej budynek gospodarczy, szkoła wraz z budynkiem gospodarczym spalone.
Schorellen	Neudorf	Piłkawy	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.

Cd. tab. 9

Parafia	Miejscowość	Powiat	Straty materialne
Schorellen	Schorellen	Piłkаты	Kościół, plebania i dwa należące do niej budynki gospodarcze uszkodzone.
Stołupiany	Bareischkehmen	Stołupiany	Jeden budynek szkolny spalony, drugi zaś mocno uszkodzony; jeden ze szkolnych budynków gospodarczych spalony, natomiast drugi mocno uszkodzony.
Stołupiany	Enskemen	Stołupiany	Szkolny budynek gospodarczy mocno uszkodzony.
Stołupiany	Lawischkehmen	Stołupiany	Szkolny budynek gospodarczy ostrzelany.
Stołupiany	Peschicken	Stołupiany	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Stołupiany	Uszballen	Stołupiany	Szkoła i dwa szkolne budynki gospodarcze spalone.
Szarejki	Stożne	Olecko	Budynek szkolny spalony.
Szircupoenen	Augstupoenen	Gąbin	Przybudówka obiektu szkolnego ostrzelana.
Szircupoenen	Karszamupchen	Gąbin	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy mocno uszkodzone.
Szircupoenen	Mattischkehmen	Gąbin	Szkoła i dwa szkolne budynki gospodarcze mocno uszkodzone.
Szircupoenen	Sodimehlen	Gąbin	Szkoła w znacznym stopniu zniszczona, jej dach podziurawiony; szkolny budynek gospodarczy mocno uszkodzony.
Szircupoenen	Szircupoenen	Gąbin	Kościół spalony; plebania i dwa należące do niej budynki gospodarcze w dużym stopniu ostrzelane.

Cd. tab. 9

Parafia	Miejscowość	Powiat	Straty materialne
Świętajno	Zalesie	Olecko	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy mocno uszkodzone.
Tollmingkehmen	Pickeln	Goldap	Szkolny budynek gospodarczy spalony.
Trappönen	Gallwoszen	Piłkały	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy uszkodzone.
Walterkehmen	Budszedzen	Gąbin	Szkoła i dwa należące do niej budynki gospodarcze mocno uszkodzone.
Walterkehmen	Buylien	Gąbin	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy mocno uszkodzone.
Walterkehmen	Girnen	Gąbin	Szkoła i dwa szkolne budynki gospodarcze mocno uszkodzone.
Walterkehmen	Alt Maygumischken	Gąbin	Szkoła i dwa szkolne budynki gospodarcze mocno uszkodzone.
Walterkehmen	Ribbinnen	Gąbin	Szkoła i dwa szkolne budynki gospodarcze mocno uszkodzone.
Walterkehmen	Praßlauken	Gąbin	Szkoła i dwa szkolne budynki gospodarcze mocno uszkodzone.
Walterkehmen	Schestocken	Gąbin	Szkoła i dwa szkolne budynki gospodarcze mocno uszkodzone.
Walterkehmen	Schmulken	Gąbin	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy mocno uszkodzone.

Cd. tab. 9

Parafia	Miejscowość	Powiat	Straty materialne
Walterkehen	Sodehnen	Gąbin	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy mocno uszkodzone.
Walterkehen	Walterkehen	Gąbin	Kościół, plebania i trzy należące do niej budynki gospodarcze spalone; dwie szkoły i dwa szkolne budynki gospodarcze mocno uszkodzone.
Walterkehen	Warschlegen	Gąbin	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy mocno uszkodzone.
Węgielszyn	Guja	Węgorzewo	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy spalone.
Węgielszyn	Wesotowo	Węgorzewo	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy spalone.
Węgorzewo	Ogonki	Węgorzewo	Budynek szkolny spalony; szkolny budynek gospodarczy mocno ostrzelany.
Wieliczki	Niedźwiedzkie	Olecko	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Wieliczki	Olecko Małe	Olecko	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Wieliczki	Sobole	Olecko	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Wieliczki	Wieliczki	Olecko	Widoczne ślady po kulach w elewacjach kościoła, jego wnętrze częściowo zniszczone; plebania i należący do niej budynek gospodarczy spalone; szkoła mocno ostrzelana (druga klasa i mieszkanie nauczyciela).
Wieliczki	Wojnasy	Olecko	Szkoła ostrzelana, a jej wnętrze zniszczone; szkolny budynek gospodarczy spalony.

Cd. tab. 9

Parafia	Miejscowość	Powiat	Straty materialne
Wilhelmsberg	Cariotkehmen	Darkiejmy	Szkolny budynek gospodarczy bardzo uszkodzony.
Wilhelmsberg	Eszerningken	Darkiejmy	Szkolny budynek gospodarczy bardzo uszkodzony.
Wilhelmsberg	Gudwainen	Darkiejmy	Szkolny budynek gospodarczy bardzo uszkodzony.
Wilhelmsberg	Gross Kolpacken	Darkiejmy	Szkolny budynek gospodarczy bardzo uszkodzony.
Wilhelmsberg	Pogrimmen	Darkiejmy	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy spalone.
Wilhelmsberg	Wilhelmsberg	Darkiejmy	Plebania, budynek gospodarczy należący do plebanii, szkoła oraz dwa szkolne budynki gospodarcze spalone.
Wilhelmsberg	Jucknischken	Gąbin	Szkoła spalona; dwa szkolne budynki gospodarcze mocno uszkodzone.
Willuhnen	Grumbkowitzen	Piłkawy	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Willuhnen	Jogschen	Piłkawy	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy spalone.
Willuhnen	Lindicken	Piłkawy	Szkolny budynek gospodarczy spalony.
Willuhnen	Willuhnen	Piłkawy	Dom dla robotników parafialnych, szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Willuhnen	Wingern	Piłkawy	Szkoła i należący do niej budynek gospodarczy spalone.
Wischwill	Wischwill	Ragneta	Zadaszenie kościoła, jego ściana szczytowa oraz okna mocno uszkodzone.
Żabin	Brozajcie	Darkiejmy	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy spalone.

Cd. tab. 9

Parafia	Miejscowość	Powiat	Straty materialne
Żabin	Christiankehmen	Darkiejmy	Szkoła w znacznym stopniu ostrzelana; jeden ze szkolnych budynków gospodarczych mocno uszkodzony; dach i wyposażenie wnętrza drugiego budynku gospodarczego również uszkodzone.
Żabin	Mieduniszki Wielkie	Darkiejmy	Dach szkoły podziurawiony, a jej okna i wyposażenie wnętrza uszkodzone.
Żabin	Ściborki	Darkiejmy	Drewniana obora stanowiąca szkolny budynek gospodarczy wyburzona.
Żabin	Kolonia Żabin	Darkiejmy	Kościół w znacznym stopniu ostrzelany; jego dach i mury w znacznym stopniu uszkodzone, okna wybite bądź podziurawione, wyposażenie wnętrza spustoszone.
Żytkiejmy	Dobawen	Goldap	Szkoła mocno ostrzelana.
Żytkiejmy	Golubie	Goldap	Szkoła i szkolny budynek gospodarczy spalone.
Żytkiejmy	Żytkiejmy	Goldap	Plebania mocno uszkodzona.

Źródło: Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, I. HA Rep. 76 Kultusministerium IX, Sekt. 2, Nr. 9, Bd. 1, Verzeichnis der Kirchen, Pfarrhäuser, Pfarrwirtschaftsgebäude, sonstigen kirchlichen Gebäude, Schulhäuser und Schulwirtschaftsgebäude im Regierungsbezirk Gumbinnen, die abgebrannt, erheblich beschossen oder sonst stark beschädigt sind; Evangelisches Zentralarchiv in Berlin 200/1/5304, Regierungsbezirk Gumbinnen.

Znaczne straty materialne odnotowano w 56 parafiach ewangelickich, należących do dziewięciu powiatów rejencji gąbińskiej. Budynek kościelny znajdowały się zazwyczaj w wielu miejscowościach podporządkowanych jednej parafii. Największa liczba miejscowości z rozległymi uszkodzeniami, które stwierdzono przy obiektach kościelnych, podlegała parafii w Walterkehmen (11). Siedem miejscowości z tego rodzaju zniszczeniami obejmowało obszar parafii Cichy i Wilhelmsberg. Po pięć miejscowości odnotowano w parafiach Bilderweitschen, Dubeninki, Kussen, Mieruniszki, Piktupönen, Stołupiany, Szirgupoenen, Wieliczki, Willuhnen i Żabin. Po jednej miejscowości ze znacznymi stratami wojennymi wytypowano w 24 parafiach. Szkody materialne dotyczyły kościołów (np. zupełnie zniszczone świątynie ewangelickie znajdowały się w Göritten, Judtschen, Szirgupönen oraz Walterkehmen¹²), plebanii, szkół, a także budynków gospodarczych należących do plebanii, szkół itp. Najczęściej jako bezpośrednią przyczynę strat podawano pożar, spalanie, ostrzelanie, uszkodzenie oraz zniszczenie.

Zakończenie

Szeroki zakres szkód poniesionych przez Kościół ewangelicki w rejencji gąbińskiej świadczył o szczególnie zaciekłych działaniach militarnych prowadzonych w tej części prowincji. Wartość strat materialnych należących do niego inwentarza nieruchomości, opiewająca na ponad 1,5 miliona marek, była najwyższa spośród wschodniopruskich rejencji. Zniszczenia wojenne w dużym stopniu dezorganizowały zatem funkcjonowanie Kościoła ewangelickiego. Utrudniały nie tylko udział wiernych w życiu religijnym, ale także edukację dzieci i młodzieży, czy też pomoc na rzecz osób potrzebujących. Odbudowa infrastruktury parafialnej niosła za sobą konieczność wsparcia ze strony władz państwowych. Udzielane przez nie rekompensaty finansowe stanowiły wyraz współodpowiedzialności społeczeństwa za budynki, które świadczyły o tradycji historycznej i bogactwie kulturowym regionu.

¹² Zob. również: R. Dethlefsen, op. cit., s. 4.